

Araştırma / Original article**Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu:
Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması**Elif ERCAN,¹ Eyüp Sabri ERCAN,² Ülkü AKYOL ARDIÇ,³ Semra UÇAR⁴**ÖZ**

Amaç: Bu çalışmada Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba (ÇSÖ-ABF) Formunun psikometrik özelliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Ölçek, saldırgan davranışların şiddetini, sıklığını, yaygınlığını ve çeşitliliğini ölçmek için geliştirilmiştir. **Yöntem:** ÇSÖ-ABF, 33 madde ve beş alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçek, saldırgan davranışlar gösteren, tanı ve tedavi için çocuk psikiyatrisi kliniğine gönderilen 473 ilköğretim öğrencisinin anne-babalarına uygulanmıştır. Ölçeğin geçerliliği kriter ölçeklerle ilişkileri incelenerek saptanmış ve yapı geçerliliği bağlamında doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Güvenilirlik içinse iç tutarlılık hesaplanmıştır. **Bulgular:** Önceki araştırma sonuçları ile tutarlı biçimde, ÇSÖ-ABF için yapılan doğrulayıcı faktör analizi, özgün ölçekle örtüşen iç yapıyı doğrulamıştır ($\chi^2=842.15$; $sd=302$; $\chi^2/sd=2.7$; $RMSEA=0.069$; $CFI=0.96$; $NFI=0.95$). Katılımcılara, ÇSÖ-ABF'nin yanı sıra, yapı geçerliliği bağlamında, 4-18 yaşları arasındaki çocuk ve Gençler için Davranış Değerlendirme Ölçeği, dikkat eksikliği ve yıkıcı davranış bozuklukları için DSM-IV'e Dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği uygulanmış ve beklenen yönde ilişkiler bulunmuştur. Güvenilirlik analizleri de, ÇSÖ-ABF'nin iç tutarlılığı yüksek alt boyutlara sahip olduğunu göstermiştir. **Sonuç:** Araştırmanın bulgularına göre, ÇSÖ-ABF'nin Türkçe formunun araştırma ve tedavi alanında kullanılabilecek güvenilir ve geçerli bir ölçüm aracı olduğu düşünülmektedir. (*Anadolu Psikiyatri Derg* 2016; 17(Ek.1):77-84)

Anahtar sözcükler: Saldırganlık, ölçek, anne baba değerlendirme geçerlilik, güvenilirlik

**Children Aggression Scale-Parent Version (CAS-P):
Turkish validity and reliability study****ABSTRACT**

Objective: The aim of this study was to examine the psychometric properties of the Children Aggression Scale-Parent Version. CAS-P developed to help evaluate severity, frequency and diversity of aggressive behavior. **Methods:** The scale has 33 items representing five domains. The CAS-P was completed for 473 clinically referred children's parents. Validity was evaluated by examining the relationship of CAS-P scores to other criteria parent rating scales and for the construct validity confirmatory factor analysis (CFA) was conducted. For the reliability the internal consistency were examined. **Results:** Consistent with previous research, confirmatory factor analysis of the CAS-P confirmed the good-fit of the original model ($\chi^2=842.15$; $sd=302$; $\chi^2/sd=2.7$; $RMSEA=0.069$; $CFI=0.96$; $NFI=0.95$). In order to test the scale for construct validity, the Child Behavior Checklist/4-18 and DSM-IV based Behavior Disorder Screening and rating scale were administered to participants, and the correlations with clinical constructs were in the expected direction. Also the reliability analysis revealed that the CAS-P subscales demonstrated high internal consistency. **Conclusion:** In the light of the findings, it was concluded that the Turkish version of CAS-P could be

¹ Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü, İzmir, Türkiye

² Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları ABD, İzmir, Türkiye

³ Denizli Devlet Hastanesi, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kliniği, Denizli, Türkiye

⁴ Kartal Gürbüz Bora İlkokulu Rehberlik Servisi, İstanbul, Türkiye

Yazışma Adresi / Correspondence address:

Uzm. Dr. Ülkü AKYOL ARDIÇ, Denizli Devlet Hastanesi, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Kliniği, Denizli, Türkiye

E-mail: ulkuakyol@yahoo.com

Geliş tarihi: 02.03.2015, Kabul tarihi: 26.06.2015, doi: 10.5455/apd.180426

used as a reliable and valid tool in research and treatment contexts. (*Anatolian Journal of Psychiatry* 2016; 17(Suppl.1):77-84)

Keywords: aggression, scale, parental evaluation, reliability, validity

GİRİŞ

Evrensel ve karmaşık gelişimsel bir olgu olan saldırganlık üzerine çok fazla araştırma yapılmasına karşın, hala açığa kavuşturulmamış birçok yönü vardır.¹ Çeşitli psikososyal etkenlerle ilişkili olan saldırgan davranış, yaşam boyu en fazla süreklilik gösteren kişilik özelliklerinden olup, çocuklukta görülen saldırgan davranışlar yaşam boyunca görülebilmekte ve hatta artış gösterebilmektedir.²⁻⁶ Birçok psikiyatrik bozuklukla beraber görülebilen saldırganlık, çocukların psikiyatrik değerlendirilmeye yönlendirilme nedenlerinin başında gelmektedir.¹

Dünyada ve Türkiye’de saldırganlığı ölçmede kullanılan ölçekler incelendiğinde daha çok çocuklarla değil, ergen veya yetişkinlerde kullanıldığı dikkati çekmiştir (Buss ve Peryy Saldırganlık Ölçeği, Açık Agresyon Ölçeği). Bu ölçekler daha çok kişinin kendi değerlendirmesine dayalıdır. Geliştirilen diğer ölçeklerin ise, çocuğun öğretmeninin veya anne-babasının değerlendirmesine dayalı olduğu ve karşıt olma karşı gelme bozukluğu (KOKGB) veya davranım bozukluğu (DB) gibi saldırganlığın daha açık ve yoğun görüldüğü sorunlar açısından çocuğu değerlendirdiği görülmüştür. Ayrıca bu ölçeklerin karşı gelme ile fiziksel saldırganlığı birbirinden ayırt etmediği de dikkati çekmiştir. Oysa saldırganlık sadece tek bir yapıyı temsil etmemektedir.⁷ Türkiye’de sık kullanılan 4-18 Yaş Çocuk ve Gençler için Davranış Değerlendirme Ölçeği (Child Behavior Check-List - CBCL) ve Öğretmen Bilgi Formu (Teacher’s Report Form - TRF) saldırganlık indeks maddeleri genellikle karşıt olma/karşı gelme ile ilgili maddeler olup sadece üç madde fiziksel saldırganlıkla ilgilidir. Ayrıca kullanılan ölçekler saldırgan davranışların şiddeti ve sıklığı konusunda bir indeks sağlamamaktadır. Bu ölçeklerde sıklıkla (haftada birçok kez) fiziksel kavgalara karışan bir çocuk daha az kavgaya karışan (ayda birkaç kez), ancak bu kavgalarda karşısındakine ciddi zarar veren bir çocuktan daha saldırgan olabilmektedir. Bu nedenle saldırgan davranışların sıklığı ve şiddetini ölçmeye yardım edecek bir ölçeğe gereksinim olduğu düşünülmektedir.

Çalışmada uyarlaması yapılan Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu (ÇSÖ-ABF) çocukların saldırgan davranışlarının sıklığını, yaygınlığını, yoğunluğunu ve yıkıcı davra-

nıslardan ayırmasını ölçmek için Halperin ve arkadaşları⁸ tarafından geliştirilmiştir. Bu ölçekteki maddeler saldırganlığı karşıt olma/karşı gelme (KOKG) veya düşmanlıkla daha iyi açıklanamayacak şekilde tanımlamıştır. ÇSÖ-ABF 33 maddeden oluşan beşli Likert tipinde (Hiçbir zaman, ayda bir veya daha az, haftada bir veya daha az, haftada 2-3 kez, çoğu zaman) bir ölçektir. Daha seyrek görülen davranışları ölçen maddeler (Bu kavgalar ciddi fiziksel yaralanmalara yol açtı mı?) beşli Likert şeklinde, ancak daha farklı değerlendirilmektedir (Hiçbir zaman, bir veya iki kez, 3-5 kez, 6-10 kez, 10 kezden çok). Maddeler beş ayrı alanı temsil etmektedir: Sözel saldırganlık, nesnelere ve hayvanlara yönelik saldırganlık, kışkırtılmış fiziksel saldırganlık, kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık ve silah kullanımı. Özgün ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması çocuk psikiyatrisi kliniğine yönlendirilen, yaşları 7-11 arasında değişen 73 çocuğun anne-babaları ile yapılmıştır. Ölçeğin geçerlilik çalışması için ÇSÖ-AB’nin kriter ölçeklerle ilişkisine bakılmıştır. ÇSÖ-ABF ile 4-18 Yaşları Arasındaki Çocuk ve Gençler için Davranış Değerlendirme Ölçeği (Child Behavior Check-List - CBCL) ve Conners Değerlendirme Ölçeği arasındaki ilişki incelenmiş, ÇSÖ-AB iki ölçekle de anlamlı düzeyde ilişkili bulunmuştur. Ayırt edici geçerlilik bağlamında ÇSÖ-AB ile IOWA Öğretmen Formunun ilişkisi incelenmiş ve anne-baba ile öğretmenin saldırganlık puanları arasındaki ilişki anlamlı bulunurken, dikkatsizlik/hareketlilik alt ölçekleri arasındaki ilişki anlamlı bulunmamıştır. Ölçeğin güvenilirlik çalışmaları bağlamında iç tutarlılık ve yarıya bölme güvenilirliğine bakılmıştır. Ölçeğin güvenilirliği tüm maddeler için 0.93 olarak bulunmuş; alt ölçeklerin güvenilirlik katsayıları sözel saldırganlık için 0.90, nesnelere ve hayvanlara yönelik saldırganlık için 0.72, kışkırtılmış fiziksel saldırganlık için 0.62, kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık için 0.67 ve silah kullanımı için 0.74 olarak bulunmuştur. Ölçeğin yarıya bölme güvenilirliği 0.90 olarak hesaplanmıştır.

Saldırganlık Türkiye’de ve dünyada her geçen gün artmakta olan bir sorundur. Bu nedenle saldırganlık konusunda yapılan çalışmalar daha da önem kazanmaktadır. Saldırganlığın ileriki yaşlarda önlenmesi, erken dönemlerde yapılan girişimlere bağlıdır. Bu girişimlerin yapılabilmesi için saldırgan çocukların belirlenmesi

önemlidir. Sonuç olarak, ÇSÖ-ABF'nin Türkçe formunu oluşturmak, geçerlilik ve güvenilirliğini saptamak önemlidir.

Bu bağlamda bu çalışmanın amaçları şu şekilde sıralanabilir:

1. ÇSÖ-ABF'nin Türkçe formunun oluşturulması,
2. ÇSÖ-ABF'nin kapsam geçerliliğinin, yapı geçerliliğinin ve kriter ölçeklerle ilişkisinin belirlenmesi,
3. ÇSÖ-ABF'nin güvenilirliğinin belirlenmesi.

YÖNTEM

ÇSÖ-ABF'nin Türkçe Formunun oluşturulması

ÇSÖ-ABF'nin Türkçeye uyarlama çalışması önce ölçeği geliştiren ve ölçeğin telif haklarını elinde bulunduran Psychological Assessment Resources (PAR) kuruluşundan ölçeğin Türkçeye uyarlanması için gerekli izinlerin alınmasıyla başlamış ve daha sonra şu aşamalar doğrultusunda gerçekleştirilmiştir:

İlk aşamada, biri araştırmacı, diğeri İngilizce ve Türkçeye egemen bir uzman tarafından olmak üzere ÇSÖ-ABF'nin çevirisi yapılmıştır. Araştırmacılar tarafından bu iki çeviri birbiriyle karşılaştırılmış, çevirisinde farklılıklar olan maddeler konusunda uzlaşılmış ve gerekli düzeltmeler yapılarak ÇSÖ-ABF'nin ilk biçimi elde edilmiştir. Ölçeğin bu ilk biçimi ve özgün ölçek saldırganlık konusunda uzman farklı üniversitelerde çalışan yedi öğretim üyesi tarafından incelenmiştir. Öğretim üyelerinin geribildirimleri doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılarak ölçek yeniden düzenlenmiştir. İzleyen aşamada ölçek anlaşılmasında güçlük olan maddelerin olup olmadığı ve maddelerin alt ölçeklere göre ifadesinde sorun olup olmadığı konusunda geribildirim vermeleri için psikometri ve ölçme değerlendirme konusunda uzman üç öğretim üyesine gönderilmiştir. Geribildirimler doğrultusunda anlaşılmasında güçlük olduğu belirtilen maddelerde anlatım değişikliğine gidilerek ÇSÖ-ABF'ye son biçimi verilmiştir.

Örneklem

Araştırmanın örneklemini, Ege Üniversitesi Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Yıkıcı Davranış Bozuklukları Polikliniği'ne başvuran, DEHB tanısı konmuş ve saldırgan davranışlar gösteren 7-15 yaşları arasındaki 374 erkek ve 99 kız toplam 473 ilköğretim öğrencisinin anne-babaları oluşturmuştur.

Araştırmada DEHB'li olguların kullanılmasının nedeni, DEHB'nin saldırganlık ve antisosyal davranışlarla büyük ölçüde ilişkili olmasıdır. DEHB'li çocuklarla okul öncesi dönemden ilköğretimin sonuna kadar yapılan boylamsal çalışmaların (4-14 yaş) tümünde normal kontrollerle (DEHB ve bir başka psikopatolojisi olmayan çocuklar) DEHB çocuklar arasında saldırgan davranışlar, suç işleme ve diğer antisosyal davranışlar gösterme riski açısından anlamlı fark bulunmuştur.⁹

Çalışmaya alınan olguların yaş ortalaması 9.96 ± 2.02 olup sözel IQ puan ortalamaları 96.69 ± 16.63 , performans IQ puan ortalamaları 102.42 ± 18.27 ve toplam IQ puan ortalamaları 99.42 ± 17.08 'dir. Olguların çoğu orta sosyoekonomik gelir düzeyindedir.

Veri toplama araçları

Okul Çağı Çocukları için Duygulanım Bozuklukları ve Şizofreni Çizelgesi-Şimdi ve Yaşam Boyu Şekli (Schedule For Affective Disorders and Schizophrenia for School Age Children-Present and Lifetime Version/K-SADS-PL/ÇDŞG-ŞY): K-SADS-PL çocuk ve ergenlerin DSM-IV¹⁰ tanı ölçütlerine göre geçmişteki ve şu andaki psikopatolojilerini saptamak amacıyla Kaufman ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş, yarı yapılandırılmış bir görüşme formudur. Ölçeğin Türk örneklemini için geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır.¹¹ Araştırmada tanılardan saptanması için ÇDŞG-ŞY kullanılmıştır.

Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV'e Dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği (DEYDB DSM-IV Değerlendirme Ölçeği): DSM-IV tanı ölçütlerine göre Turgay tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, dikkat eksikliğini sorgulayan dokuz, aşırı hareketliliği sorgulayan altı, dürtüsellik sorgulayan üç, KOKGB'yi sorgulayan sekiz ve davranım bozukluğunu sorgulayan 15 maddeden oluşmuştur.¹² Ölçek, DSM-IV ölçütlerinin anlamını değiştirmeden soru şekline dönüştürülmesi biçiminde geliştirilmiştir. DEHB olduğu düşünülen çocukların anne, baba ve öğretmenleri tarafından doldurulmaktadır. Her madde için 0=yok, 1=biraz, 2=fazla, 3=çok fazla seçenekleri vardır. Türkiye'de geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Ercan ve arkadaşları tarafından yapılmıştır.¹³ Araştırmada DEHB'li ilköğretim öğrencilerinin evde ve okulda gösterdikleri saldırganlık Yıkıcı Davranım Bozuklukları için DSM-IV'e Dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeğinin karşıt olma karşı gelme bozukluğu ve davranım bozukluğu ölçeklerinin aile formu kullanılarak değerlendirilmiştir.

4-18 Yaşları Arasındaki Çocuk ve Gençler İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği-ÇDDÖ (Child Behavior Check-List - CBCL): ÇDDÖ, Achenbach ve Edelbrock¹⁴ tarafından 4-18 yaşları arasındaki çocuk ve ergenlerin sorun davranışlarını değerlendirmek için geliştirilmiştir. Bu sürümü 2001 yılında Achenbach ve Rescorla tarafından 6-18 yaşları için düzenlenmiştir. Ölçek 6-18 yaş grubu çocuk ve gençlerin sorun davranışlarını anne-babalarından veya onlara bakım verenlerden elde edilen bilgilere göre değerlendirmektedir.^{15,16} Ölçeğin Türkçeye çevirisi Akçakın tarafından yapılmış, ardından Erol ve arkadaşları tarafından uyarlama ve diğer standardizasyon işlemleri tamamlanmıştır.^{17,18} Ölçek, 'sosyal yeterlilik' ve 'sorun davranışlar' olmak üzere iki ana bölümden oluşmuştur.¹⁷ Araştırmada, ölçeğin DOS işletim sistemi üzerinde çalışan programı kullanılarak kız ve erkek çocuklar için uygun (4-18) yaş dilimlerine göre elde edilen alt ölçek puanları hesaplanmış ve ÇDDÖ'nün saldırgan davranışlar, suça yönelim ve dışa yönelim alt ölçekleri kullanılmıştır.

İşlem

Ege Üniversitesi Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Ön Görüşme Polikliniği'ne başvuran olgular ve anne-babaları Ön Görüşme Polikliniği'nde görevli çocuk psikiyatristi tarafından değerlendirildikten sonra saldırgan davranışlar gösteren olgular Yıkıcı Davranış Bozuklukları Polikliniği'ne yönlendirilmiştir. Tanılarının belirlenmesi amacıyla olgulara ve anne-babalarına Yıkıcı Davranış Bozuklukları Polikliniği'nde görevli bir çocuk psikiyatristi tarafından 'Okul Çağı Çocukları için Duygulanım Bozuklukları ve Şizofreni Çizelgesi - Şimdi ve Yaşam Boyu Şekli (ÇDŞG-ŞY)' uygulanmıştır. ÇDŞG-ŞY görüşmesine göre olguların tanısı konmuştur. Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanlığı Etik Kurulundan gerekli izin alındıktan sonra araştırmaya başlanmıştır.

BULGULAR

Çalışmaya 7-15 yaşları arasındaki 99'u kız, 374'ü erkek olmak üzere toplam 473 olgu alınmıştır. Olguların tanı dağılımına ilişkin sayısal veriler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Saldırgan davranışlar gösteren öğrencilerin tanılarına göre dağılımı

Tanılar	Kız		Erkek		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
DEHB (Bileşik)	39	39.4	103	27.5	142	30.0
KOKGB	30	30.3	73	19.5	103	21.8
DB	30	30.3	198	52.9	228	48.2

DEHB: Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Bileşik Tip, KOKGB: Karşıt Olma Karşı Gelme Bozukluğu, DB: Davranım Bozukluğu

Çalışmaya alınan olguların anne-babalarına ÇDDÖ, Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV'e Dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği Aile Formu ve ÇSÖ-ABF verilmiştir.

ÇSÖ-ABF'nin geçerliliği

Ölçeğin geçerlilik çalışması bağlamında, kapsam geçerliliği ve yapı geçerliliğini belirlemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Kapsam geçerliliği çalışmasında, araştırmacılar tarafından Türkiye'deki çeşitli üniversitelerden hem İngilizce ve Türkçeye egemen, hem de çocuklarla çalışma konusunda yetkin 12 uzmana ÇSÖ-ABF'nin Türkçe formu ve özgün ölçek gönderilmiştir. Uzmanlardan ÇSÖ-ABF'nin alt ölçeklerindeki maddelerin alt ölçeğe uygunluğu

ve ölçeklerin Türk kültürüne uygunluğu açısından görüş belirtmeleri istenmiştir. Yaklaşık bir ay sonunda uzmanlara gönderilen ölçeklerin tümü geri dönmüştür. Uzmanların geribildirimlerine göre ölçek maddelerinde birkaç düzeltme ve değişiklik yapılmış ve böylelikle, ÇSÖ-ABF'ye son biçimi verilmiştir.

ÇSÖ-ABF'nin yapı geçerliliğini sınamak amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizinin literatürde genel olarak klasik faktör analizi çalışmalarından sonra uygulanan bir yöntem olduğu görülmektedir.¹⁹ Bu tür çalışmalarda araştırmacılar, faktör yapılarını doğrulayıcı faktör analizine tabi tutmaktadırlar. Ancak son derece kabul gören bir uygulama olsa da, bu uygulama aslında yapısal eşitlik modelinin doğasıyla biraz çelişmektedir. Çünkü burada

verinin bize söylemiş olduğu faktör yapılarının test edilmesi söz konusudur. Sağlam bir kuramsal temele sahip olmayan çalışmaların açıklayıcı faktör analizi sonuçları çok iyi olsa da, doğrulayıcı faktör analizi aşamasında hüsrana uğranmaktadır.²⁰ ÇSÖ-ABF'nin sağlam bir kuramsal temele sahip olduğu için doğrulayıcı faktör analizi yapılmamasına karar verilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ÇSÖ-ABF'de 0.30'un altında kalan 29, 30, 31 ve 32. maddeler analizden çıkarılmıştır. Ölçekteki bu maddeler 'silah kullanımı' alt boyutundadır. Çıkarılan bu maddelerin dağılımı incelendiğinde anne-babaların maddelere çoğunlukla 'hiçbir zaman' yanıtını verdikleri görülmüştür. Daha sonraki aşamada 28 madde ile LISREL 8.72 programı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi yeniden yapılmıştır.

Elde edilen bulgular Halperin ve arkadaşlarının⁸ bulgularıyla örtüşmektedir. Ölçeğin Türkçe formu dört faktörlü bir yapıya sahip olup sözel

saldırganlık alt boyutu varyansın %84'ünü, nesnelere ve hayvanlara yönelik saldırganlık alt boyutu varyansın %76'sını, kışkırtılmış fiziksel saldırganlık alt boyutu varyansın %71'ini ve kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık alt boyutu ise varyansın %83'ünü açıklamaktadır. Tanımlanan ölçme modelinin uyum indeksi değerleri, model veri uyumunun iyi olduğuna işaret etmektedir ($\chi^2=842.15$; $sd=302$; $\chi^2/sd=2.7$; $RMSEA=0.069$; $CFI=0.96$; $NFI=0.95$). Söz konusu ölçme modeliyle tahminlenen temel parametreler Şekil 1'de verilmiştir. Örtük faktörler arasındaki yüksek korelasyon (Tablo 2) alt boyutların toplam puanlarının alınmasının anlamlı olduğunu; alt boyutların dört faktör altında kümelenseler de, aslında ikinci düzeyde tek bir temel yapı altında toplandıklarına işaret etmektedir. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ÇSÖ-ABF'nin iç yapı geçerliliğini destekler niteliktedir.

Tablo 2. ÇSÖ-EF alt ölçekleri arasındaki ilişki

	1	2	3	4	5
1. Sözel saldırganlık	1.00				
2. Nesne ve hayvanlara yönelik saldırganlık	0.80	1.00			
3. Kışkırtılmış fiziksel saldırganlık	0.77	0.74	1.00		
4. Kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık	0.83	0.79	0.76	1.00	
5. Toplam aile saldırganlık puanı	0.91	0.87	0.84	0.91	1.00

Yapı geçerliliğine ilişkin ek bir kanıt daha elde etmek üzere, ölçeğin 28 maddelik formundan elde edilen toplam puan ve alt ölçek puanları

açısından cinsiyet farklılıklarının bulunup bulunmadığı ANOVA ile incelenmiş ve analiz sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. ÇSÖ-ABF'den elde edilen puanlar açısından ANOVA sonuçları

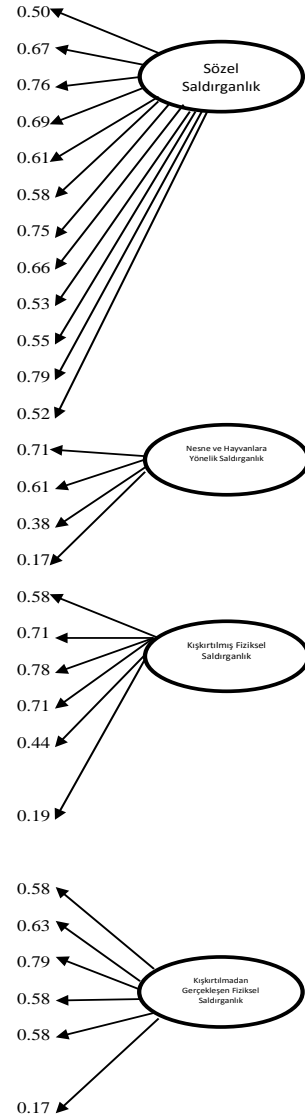
Değişken	Erkekler Ort.±SS	Kızlar Ort.±SS	F	p
Sözel saldırganlık	11.98±10.12	10.12±8.81	2.51	0.114
Nesne ve hayvanlara yönelik saldırganlık	2.44±2.41	1.82±2.10	4.92	0.027*
Kışkırtılmış fiziksel saldırganlık	5.21±4.46	4.03±4.59	4.88	0.028*
Kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık	3.02±3.65	2.16±3.90	3.76	0.053
Toplam aile saldırganlık puanı	22.67±18.09	18.15±17.13	4.48	0.035*

* $p<0.05$

Tablo 3 incelendiğinde 'nesne ve hayvanlara yönelik saldırganlık' ($F_{(1,417)}=4.92$; $p=0.027$), 'kışkırtılmış fiziksel saldırganlık' ($F_{(1,417)}=4.88$; $p=0.028$) ve 'toplam aile saldırganlık' ($F_{(1,417)}=4.48$; $p=0.035$) puanları açısından cinsi-

yete göre anlamlı düzeyde fark olduğu görülmektedir. Bu bulgular erkeklerin kızlara göre nesne ve hayvanlara yönelik saldırganlıklarının daha fazla olduğunu; kışkırtıldıklarında kızlara göre daha fazla fiziksel saldırganlık gösterdikle-

- 0.75 Aynı evde yaşadığı çocuklara bağırdı veya onları tersledi.
 0.55 Aynı evde yaşadığı yetişkinlere bağırdı veya onları tersledi.
 0.43 Aynı evde yaşamadığı akranlarına/arkadaşlarına bağırdı veya onları tersledi.
 0.52 Aynı evde yaşamadığı yetişkinlere bağırdı veya onları tersledi.
 0.63 Aynı evde yaşadığı çocuklara küfretti veya kötü sözler söyledi.
 0.67 Aynı evde yaşayan yetişkinlere küfretti veya kötü sözler söyledi.
 0.43 Aynı evde yaşamadığı akranlarına/arkadaşlarına küfretti veya kötü sözler söyledi.
 0.57 Aynı evde yaşamadığı yetişkinlere küfretti veya kötü sözler söyledi.
 0.72 Aynı evde yaşadığı bir çocuğu ona vurmakla tehdit etti.
 0.70 Aynı evde yaşadığı bir yetişkini ona vurmakla tehdit etti.
 0.38 Aynı evde yaşamadığı akranlarını/arkadaşlarını onlara vurmakla tehdit etti.
 0.73 Aynı evde yaşamadığı yetişkinleri onlara vurmakla tehdit etti.
 0.50 Kızgın olduğunda kapıyı hızla çarptı, sandalyeyi tekmeledi, nesnelere fırlattı veya kırdı.
 0.63 Bir başkasının malına bilerek zarar verdi veya onu kırıp döktü.
 0.86 Evcil veya evcil olmayan bir hayvana sataştı, ona eziyet etti veya onu kızdırdı.
 0.97 Evcil veya evcil olmayan bir hayvanı yaraladı veya ona işkence etti.
 0.66 Kışkırtıldığında aynı evde yaşadığı bir çocukla kavga etti.
 0.50 Kışkırtıldığında aynı evde yaşadığı bir yetişkinle kavga etti.
 0.40 Kışkırtıldığında aynı evde yaşamadığı akran/arkadaşlarıyla kavga etti.
 0.49 Kışkırtıldığında aynı evde yaşamadığı bir yetişkinle kavga etti.
 0.80 Bu kavgalar hafif fiziksel yaralanmalara yol açtı mı?
 (Örneğin şişler ve ezikler)
 0.97 Bu kavgalar ciddi fiziksel yaralanmalara yol açtı mı?
 (Örneğin dikiş atılması, kemik kırılması ya da doktor müdahalesi gerektiren olaylar)
 0.66 Aynı evde yaşadığı bir çocukla fiziksel kavgayı başlattı.
 0.60 Aynı evde yaşadığı bir yetişkinle fiziksel bir kavgayı başlattı.
 0.38 Aynı evde yaşamadığı akranlarıyla / arkadaşlarıyla fiziksel bir kavgayı başlattı.
 0.67 Aynı evde yaşamadığı bir yetişkinle fiziksel bir kavgayı başlattı.
 0.67 Bu kavgalar hafif fiziksel yaralanmalara yol açtı mı?
 (Örneğin şişler ve ezikler)
 0.97 Bu kavgalar ciddi fiziksel yaralanmalara yol açtı mı?
 (Örneğin dikiş atılması, kemik kırılması ya da doktor müdahalesi gerektiren olaylar)



Şekil 1. ÇSÖ-EF'in faktör yapısı

rini ve toplamda aileleri tarafından kızlara göre daha saldırgan olarak değerlendirildiklerini göstermektedir. Bu sonuç erkeklerin kızlara göre çok daha fazla doğrudan saldırganlığı kullandıklarını gösteren çalışma bulgularıyla paraleldir.²¹ 'Sözel saldırganlık' ve 'kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık' alt ölçeklerine ilişkin hesaplanan F değerlerinin anlamlı düzeyde olmaması ise, saldırganlığın sözel ve bir başkasınca kışkırtılmadan gösterilen fiziksel saldırganlık boyutları açısından, kız ve erkekler arasında farklılığın bulunmadığı şeklinde yorumlanabilir. Bu sonucun kültürel farklılıklardan kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Genel olarak bul-

guların ilgili literatürü destekler nitelikte olması nedeniyle, söz konusu ölçümlerin yapı geçerliliğine ilişkin ek bir kanıt olarak sunulabileceği düşünülmektedir.

Güvenilirlik bulguları

Ölçeğin güvenilirliği iç tutarlılık katsayısının hesaplanması yoluyla ölçülmüştür. Her faktörün iç tutarlılığı Cronbach alfa katsayısı yoluyla ölçülmüştür.

Tablo 4'te görüldüğü gibi, Cronbach alfa değerleri her alt boyutun iç tutarlılığının yeterli düzeyde olduğuna işaret etmektedir. Tüm ölçek için elde

Tablo 4. ÇSÖ-ABF'nin güvenilirlik katsayıları ve ortalama değerleri (s=473)

	Cronbach alfa	Ort.±SS
1. Sözel saldırganlık	0.89	11.58±9.87
2. Nesne ve hayvanlara yönelik saldırganlık	0.55	2.32±2.36
3. Kışkırtılmış fiziksel saldırganlık	0.75	5.00±4.51
4. Kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık	0.74	2.88±3.72
5. Toplam aile saldırganlık puanı	0.93	21.73±17.92

KOKGB: Karşıt Olma Karşı Gelme Bozukluğu, DB: Davranım Bozukluğu

edilen alfa değeri 0.93, sözel saldırganlık alt boyutu için 0.89, nesne ve hayvanlara yönelik saldırganlık alt boyutu için 0.55, kışkırtılmış fiziksel saldırganlık alt boyutu için 0.75, kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık alt boyutu için 0.74'tür.

Kriter ölçeklerle ilişkiler

Bu çalışmada ölçüt geçerliliğini belirlemek amacıyla DEYDB DSM-IV Değerlendirme Ölçeğinin KOKGB ve DB alt ölçekleri ve ÇDDÖ'nün dışa yönelim, saldırganlık ve suça yönelim alt ölçekleri kullanılmıştır.

Tablo 5'te de görüldüğü gibi ÇSÖ-ABF'nin diğer ölçekler arasında anlamlı düzeyde ilişki vardır.

Tablo 5. ÇSÖ-ABF'nin DEYDB DSM-IV Değerlendirme Ölçeği ve ÇDDÖ ile korelasyonu

	Dışa yönelim	Saldırganlık	Suçta yönelim	KOKGB	DB
1. Sözel saldırganlık	0.58*	0.60*	0.50*	0.56*	0.51*
2. Nesne ve hayvanlara yönelik saldırganlık	0.50*	0.53*	0.44*	0.43*	0.43*
3. Kışkırtılmış fiziksel saldırganlık	0.52*	0.54*	0.42*	0.47*	0.36*
4. Kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık	0.47*	0.53*	0.40*	0.45*	0.45*
5. Toplam aile saldırganlık puanı	0.61*	0.64*	0.52*	0.58*	0.52*

* Tüm Korelasyonlar için $p < 0.001$

TARTIŞMA

Bu çalışmanın temel amacı ÇSÖ-ABF'nin Türkçe formunu oluşturmak, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasını gerçekleştirmektir. ÇSÖ-ABF'nin iç tutarlılık, faktör yapısı ve kriter ölçeklerle gösterdiği korelasyonlara ilişkin araştırma bulgularımız ölçeğin güvenilirliğini ve geçerliliğini destekler doğrultudadır.

Bu araştırmanın önemli bir yönü, ÇSÖ-ABF'nin Türk kültüründe güvenilirlik ve geçerliliğini inceleyen ilk araştırma olmasıdır. Araştırmanın sonuçları ÇSÖ-ABF'nin yurt dışında yapılan psikometrik incelemelerle tutarlı biçimde, ÇSÖ-ABF'nin güvenilir ve geçerli bir ölçüm aracı olduğunu göstermektedir. Halperin ve arkadaşları tarafından yapılan geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasının sonuçlarına paralel şekilde, bizim çalışmamızda da iç tutarlılık katsayısı yüksek bulunmuştur.⁸

Saldırganlık, çocukların psikiyatrik değerlendirilmeye yönlendirildiği başlıca sorunlardan olduğu için genellikle tedavinin de odağıdır. ÇSÖ-ABF, davranışsal tedavi planına bir belirti olarak saldırganlığı ekleyebilmek için çocukluk çağı saldırganlığının sıklığı, yaygınlığı ve çeşitliliğini ve saldırgan olmayan davranışlardan ayrımı gibi gerekli bilgileri sunan bir ölçme aracıdır. Bununla birlikte ÇSÖ-ABF saldırgan davranışların birçok farklı tipini, sıklığını tanımlama, ayırma ve hangi ortamda gerçekleştiğini belirleme açısından önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bu boşluğun doldurulması saldırgan çocukların tedavisinin planlanmasında ve tedavinin izlenmesinde yararlı olacaktır. Buna ek olarak ÇSÖ-ABF eğitim ortamında bireysel eğitim programlarının hazırlanmasında okul psikolojik danışmanları için de yararlı olabilecek bir ölçme aracıdır.

Çalışmamızın örnekleme klinik tabanlı ve küçüktür. Bu nedenle çalışmanın en temel sınırlılığı

genellenebilirlik boyutundadır. Daha büyük ve toplum tabanlı katılımcıları da kapsayan bir örnekleme yapılacak çalışmalara gereksinim vardır. Çalışmanın bu sınırlılığına karşın, var olan Türkçe saldırganlık ölçeği açığına ilişkin beklentileri karşılayacağı düşünülmektedir.

Gelecekte saldırganlığın ölçülmesi konusunda yapılacak çalışmalarda ÇSÖ-ABF'nin psikometrik özelliklerinin farklı demografik özelliklerdeki örneklemeler için incelenmesinin gerekli ve yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

1. Harnett NE. *Aggression in Psychiatrically Disordered Children and Adolescent. Maryland: University of Maryland, 1992.*
2. Haapasalo J, Tremblay RE. *Physically aggressive boys from ages 6 to 12: Family background, parenting behavior, and prediction of delinquency. J Consult Clin Psychol 1994; 62(Suppl.5):1044-1052.*
3. Loeber R, Dishion T. *Early predictors of male delinquency: A review. Psychol Bull 1983; 94(Suppl.1):68-99.*
4. Berkowitz L. *Pain and aggression:some findings and implications. Motiv Emot 1993; 17:277-293.*
5. Farrington D. *Antisocial personality from childhood to adulthood. The Psychologist 1991; 4:389-394.*
6. Loeber R, Hay D. *Key issues in the development of aggression and violence from childhood to early adulthood. Annu Rev Psychol 1997; 48:371-410.*
7. Miles SR, Tharp AT, Stanford M, Sharp C, Menefee D, Kent TA. *Emotion dysregulation mediates the relationship between traumatic exposure and aggression in healthy young women. Pers Indiv Differ 2015; 76:222-227.*
8. Halperin JM, McKay KE, Newcorn JH. *Development, reliability, and validity of the children's aggression scale-parent version. J Am Acad Child Adolesc Psychiatry 2002; 41(Suppl.3):245-252.*
9. Connor DF, Steingard RJ, Cunningham JA, Anderson JJ, Mellani RH. *Proactive and reactive aggression in referred children and adolescents. Am J Orthopsychiatry 2004; 74(suppl.2):129-136.*
10. *Amerikan Psikiyatri Birliği. Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı (DSM-IV). E Köroğlu (Çev. Ed.), fourth ed., Ankara: Hekimler Yayın Birliği, 1994.*
11. Gökler B, Ünal F, Pehlivan Türk B. *Okul çağı çocukları için duygulanım bozuklukları ve şizofreni çizelgesi - şimdi ve yaşam boyu şekli- Türkçe uyarlamasının geçerlik ve güvenilirliği. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi 2004; 3(Suppl.11):109-116.*
12. Turgay A. *Çocuk ve Ergenlerde Davranım Bozuklukları için DSM-IV'e Dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği. Toronto: Integrative Therapy Institute, 1995.*
13. Ercan ES, Amado S, Somer O, Çıkoğlu S. *Dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu ve yıkıcı davranım bozuklukları için bir test bataryası geliştirme çabası. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi 2001; 8(Suppl.3):132-144.*
14. Achenbach T, Edelbrock C. *Manual for the Child Behavior Checklist and Child Behavior Profile. Burlington: University of Vermont Department of Psychiatry, 1983.*
15. Achenbach T. *Integrative Guide for the 1991 CBCL/4-18, YSR and TRF Profiles. Burlington: Department of Psychiatry University of Vermont, 1991.*
16. Achenbach T, Rescorla L. *Manual for the ASEBA school-age forms and profiles. Burlington: University of Vermont, Research Center for Children, Youth, and Families, 2001.*
17. Erol N, Arslan B, Akçakın M. *The adaptation and standardization of the child behavior checklist among 6-18 year-old Turkish children, in Eunethydis. IJ Sergeant (Ed.), European Approaches to Hyperkinetic Disorder, Zurich: Fotorotor Egg, 1995.*
18. Erol N, Şimşek Z. *Çocuk ve gençlerde ruh sağlığı: Yeterlik alanları, davranış ve duygusal sorunların dağılımı. N Erol, C Kılıç, M Ulusoy, M Keçeci, Z Şimşek (Eds.), Türkiye Ruh Sağlığı Profili Raporu, Ankara, T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Eksen Tanıtım, 1998, p.25-75.*
19. Bollen KA, Long SJ. *Introduction. KA Bollen, SJ Long (Eds.), Testing Structural Equation Models, California: Sage Publications, 1995, p.1-10.*
20. Şimşek ÖF. *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş (Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları). Ankara: Ekinoks, 2007.*
21. Nivette AE, Eisner M, Malti T, Ribeaud D. *Sex differences in aggression Among children of low and high gender inequality backgrounds: A comparison of gender role and sexual selection theories. Aggres Behav 2014; 40:451-464.*